

Afstudeer Thesis

Werkveld Forensische Zorg

September 2008- Juni 2009

Universiteit Utrecht

Desistance

*Wat is de rol van liefdesrelaties in het proces van
stoppen met criminaliteit?*

Student: Diane van Drie, 0414743

Thesisdocent: Ido Weijers

Lezers: Ido Weijers & Elly van Laarhoven

Abstract

Background: During the last two decades, criminology has focussed on the topic of desistance, defined as the proces of abstaining from a criminal lifestyle. Being involved in a relationship with a partner is said to have a considerable positive influence on desistance from crime. **Aim:** The aim of this research is to investigate whether the results – with respect to being involved in a relationship – found in Anglo Saxon countries, can be replicated in the Netherlands. **Results:** By means of analysing in-depth interviews with nine ex-convicts, an overview has been created of how Dutch ex-convicts in their proces of desistance can benefit from being involved in a relationship. **Conclusion:** Relationships are a common factor in the lives of the ex-convicts. How relationships can affect desistance seems to depend on the quality of the relationship between the partners. Consequently, substantial differences are found between the respondents. **Key words:** desistance, relationship, crime.

Theoretisch kader

Jarenlang is in de criminologie onderzoek gedaan naar de redenen achter het ontstaan van criminaliteit. Vele autoriteiten op dit gebied hebben hun hoofd gebroken over deze kwestie en hieruit zijn verschillende theorieën voortgekomen. Deze worden onder andere thematisch en overzichtelijk behandeld door Lissenberg, Ruller en Van Swaaningen (2001); Loeber, Slot en Sergeant (2001); McCord, Widom en Crowell (2001) en Dodge, Coie en Lynam (2006).

Een nieuwe trend in de wereld der criminologen is het onderzoeken van het tegenovergestelde: stoppen met criminaliteit; het zogenaamde ‘desistance’. Een nieuwe zienswijze, die een compleet ander licht op de zaak werpt.

Terminologie

Het onderzoek naar ‘het stopproces’ is overgewaaid vanuit de VS en daar heeft het de term ‘desistance’ meegekregen. Ook in het volgende onderzoek staat ‘desistance’ centraal. Wellicht is het niet onverstandig eerst de betekenis van het begrip desistance vast te stellen. Het bepalen van de enige juiste en correcte inhoud van het begrip, heeft door de jaren heen al veel stof doen opwaaien. De vertaling van het werkwoord ‘to desist’ in het Engels betekent: ‘to abstain from doing something’ of ‘zich onthouden van het doen van iets’ (Maruna, Immarigeon en LeBel, 2004: 18). In het Nederlands wordt het vertaald met ‘ophouden’ of ‘uitscheiden’. Dan volgt de vraag wanneer er gesproken kan worden van desistance. Is dat wanneer iemand besluit te stoppen? Of het moment dat het laatste delict net gepleegd is, omdat er daarna geen delicten volgen? Het beste lijkt om pas te spreken van desistance als

iemand die veelpleger was, voor een langere periode met criminaliteit gestopt is (Maruna; as cited in Piquero, 2004: 104). In dit stuk zal desistance de volgende betekenis hebben: het proces van afbouw en stoppen met criminaliteit (Nelissen, 2008: 1). De periode waarin geen delicten meer gepleegd zijn varieert sterk van respondent tot respondent. Tevens moet rekening gehouden worden met het feit dat sommige ex-delinquenten nog niet lang vrij zijn. Het besluit om te stoppen werd vaak in een penitentiaire inrichting gemaakt, maar hoe lang moet iemand weer 'buiten' zijn, om bewezen te hebben het serieus te menen met het voornemen? Kortom: het gaat hier veeleer om de mentale processen rondom de keuze voor (het proces van) desistance en de motivatie daarvoor, zonder dat er een 'bewijs-periode' van een minimaal aantal jaren voor vereist is.

Desistance en human agency

In de literatuur over desistance worden verschillende factoren genoemd die van invloed kunnen zijn op het proces van stoppen met criminaliteit, zoals het hebben van werk, steun van een sociaal netwerk, bemoeienis van het justitiële systeem, het hebben van een partner / relatie en dienen in het leger. Elk met hun eigen cruciale invloeden hebben deze zaken al bij veel mensen het verschil tussen een criminele carrière en een leven binnen de kaders van de wet betekend. Verschillende thema's komen naar voren uit de levensverhalen van de mannen die Laub en Sampson (2003) bespreken. Ondanks vroege instabiliteit, wrok en chaos in de ouderlijke gezinnen van de respondenten, lieten de levens van de mannen die gestopt zijn met criminaliteit een verbazende stabiliteit en georganiseerdheid zien op verschillende domeinen van het volwassen leven. Dit zijn onder andere werk, huwelijk en aspecten omtrent woning en geld, zogenaamde 'living arrangements' (Laub & Sampson, 2003: 129).

Ondanks het feit dat vele factoren van buiten een individu, zoals een partner en werk grote invloed kunnen hebben op, of de oorzaak kunnen zijn van desistance, is er ook de eigen keuze en wil van het individu. Een persoon construeert zijn eigen leven en zijn wil interacteert met de omgeving. Laub en Sampson (2003: 280-282) noemen dit fenomeen 'human agency', wat in het Nederlands zoveel betekent als 'menselijke kracht / macht'. Kortom, de eigen beslissingen, keuze en wil van een delinquent zijn onlosmakelijk verbonden met desistance en worden regelmatig als voornaamste of enige echte oorzaak van desistance gegeven.

Levensloopbenadering

In dit onderzoek wordt uitgegaan van de levensloopbenadering. Dit is een dynamische benadering die focust op de veranderlijkheid van trajecten. Het uitgangspunt is dat er grote

interindividuele verschillen bestaan en dat het proces van desistance voor elke persoon apart onderzocht moet worden, omdat er geen pasklare antwoorden bestaan. Alle facetten van de levensloop worden bestudeerd en zo wordt een geïntegreerd perspectief van alle invloeden – van sociale factoren tot human agency – gecreëerd (Nuytiens, Cristiaens & Eliaerts, 2008: 6). Ook Laub en Sampson (2003: 33) deden hun onderzoek met behulp van deze benadering en bespreken uitgebreid het voordeel van het feit dat met alle aspecten van een leven rekening gehouden kan worden. Zij noemen de volgende punten: levens worden gevormd door en zijn ingebed in een bepaalde context; de ‘timing’ van bepaalde gebeurtenissen in een leven; de notie dat levens met elkaar samenhangen en – intergenerationeel en in een sociale context – afhankelijk van elkaar kunnen zijn en tot slot human agency.

Criminele liefde

De rol van liefdesrelaties in jeugdcriminaliteit is niet veel beschreven. Piquero (2004: 108) geeft aan dat leven met een echtgenote een negatief, inhiberend effect heeft op betrokkenheid bij crimineel gedrag, terwijl samenwonen met een vriendin een positief en verergerend effect op crimineel gedrag heeft. Thornberry e.a. (1993; as cited in Loeber, Slot en Sergeant, 2001: 206) heeft drie procesmodellen geformuleerd, waaronder het sociale selectiemodel. Dit model komt neer op de uitdrukking ‘soort zoekt soort’. Een model dat overeenkomt met hetgeen Rhule-Louie en McMahon (2007: 53) bespreken: selectietheorieën, assortative mating (soort zoekt soort) en daaraan verwante onderzoeken, die suggereren dat individuen metgezellen kiezen die vergelijkbaar zijn met hen zelf en hen steunen in hun gedrag, wat leidt tot een hoog niveau van overeenkomsten tussen liefdespartners en de potentiële versterking van probleemgedrag in de loop der tijd. Kortom: uit deze theorie zou men de conclusie moeten trekken dat jeugdige wetsovertreders (voornamelijk) omgaan met jongeren die dezelfde instelling hebben, wat elkaar zou versterken. Als, zoals gesuggereerd, ook romantische partners op basis van deze selectieprocedure gevonden worden, lijkt de invloed van een romantische relatie op het stoppen met criminaliteit weinig positief te kunnen zijn.

Liefdesrelaties in desistance

Zoals gezegd is het huwelijk een fenomeen dat bij velen van invloed is geweest op hun proces van desistance (Laub & Sampson, 2003: 134-138; Maruna, Immarigeon & LeBel, 2004: 15). Sampson, Laub en Wimer (2006: 498-499) hebben in hun onderzoek waarin 500 mannen die gevolgd zijn van de adolescentie tot 32 jaar het volgende aangetoond: getrouwd zijn wordt geassocieerd met een gemiddelde reductie van ongeveer 35% in de waarschijnlijkheid van

crimineel gedrag in vergelijking met een niet getrouwde status voor dezelfde man. De resultaten zijn robuust. Dit ondersteunt de conclusie dat getrouwd zijn een causale functie heeft in het bedwingen van criminaliteit. Ze stellen om deze reden voor ex-gevangenen belastingvoordeel te geven wanneer ze gaan trouwen. Hun onderzoek laat ook zien dat het huwelijk als instituut criminaliteit bedwingt ongeacht de kwaliteit van dat huwelijk en zelfs ongeacht een eventuele criminele carrière van de echtgenote, tenminste, wanneer de mannen rond de 25 zijn. Dit laatste is geen verrassing, omdat vrouwen over het algemeen minder betrokken zijn bij criminaliteit en mannen daarom vaker 'up' trouwen en vrouwen vaker 'down' waar het blootstelling aan criminaliteit en geweld betreft.

Een resultaat dat in het verlengde van het voorgaande ligt, is dat van Warr (1998: 621). Hij stelt dat een van de belangrijkste bevindingen van het onderzoek van Farrington en West is, dat het huwelijk alleen een ontmoedigend effect op het overtreden van de wet had onder mannen die daadwerkelijk bij hun echtgenote woonden; getrouwde mannen die apart van hun vrouw leefden, hadden een aanmerkelijk hoger niveau van wetsovertredingen dan mannen die met hun vrouw leefden. Deze bevinding komt sterk overeen met het resultaat van een analyse van korte termijn (maandelijkse) veranderingen in criminele carrières. Horney et al. (1995: 665; as cited in Warr, 1998: 621) rapporteren dat getrouwde, mannelijke wetsovertreders hun overtredingen verminderden wanneer ze daadwerkelijk met hun vrouw leefden en het overtreden weer oppakten wanneer ze niet meer met hun vrouw leefden: 'Gaan inwonen bij de echtgenote verdubbelt de kans op het stoppen met overtreden (in vergelijking met ergens anders gaan wonen) en ergens anders gaan wonen verdubbelt de kans op het starten met overtreden (in vergelijking met gaan inwonen).' Waar Sampson en Laub in hun conceptualisering en analyse (1993; as cited in Warr, 1998: 621) het gewicht van de band met de echtgenoot benadrukken boven het huwelijk als instituut, kenmerken ze uit elkaar gaan, het verlaten van de echtelijke wederhelft en scheiding als indicatoren van die band met de echtgenoot. Warr (1998: 621) concludeert dat er een algemene samensmelting van bevindingen is, die indiceren dat intacte huwelijken desistance aanmoedigen. De vorm van stabiliteit die hieruit naar voren komt als bepalend, wordt bevestigd in bewijs dat aantoont dat mensen die in staat zijn hun leven in te richten met een stabiele baan, gezinsleven en carrière, onafhankelijk van etniciteit, hun betrokkenheid bij crimineel geweld neigen op te geven (Rutter, 1998; as cited in Dodge, Coie & Lynam, 2008: 729).

Het meeste bewijs betreffende het huwelijk en criminaliteit is afkomstig van onderzoeksgroepen die de overgang naar de volwassenheid beleefden in de jaren vijftig en zestig, jaren die de revolutie van de scheiding voorafgingen. Na deze revolutie komt

ontwrichting van het huwelijk veel vaker voor (Peterson, 1996; Weitzman, 1985; as cited in King, Massoglia en MacMillan, 2007: 58). De tijd waarin we nu leven, wordt gekenmerkt door een sfeer rondom het huwelijk die de vorm van socialisatie van getrouwde mensen wellicht verzwakt, vanwege het gemak waarmee men weer uit elkaar kan gaan of kan scheiden. Hiermee wordt meer nadruk gelegd op het selectieproces voorafgaand aan een huwelijk (Oppenheimer, 1998; as cited in King, Massoglia en MacMillan; 2007: 55-58).

Rhule-Louie en McMahon (2007: 75) vonden, in tegenstelling tot de bevinding van Piquero (2004: 108) – dat samenwonen met een vriendin een positief en verergerend effect op crimineel gedrag heeft – dat ook het actuele samenwonen, gerelateerd is aan minder deelname aan criminaliteit, al was dit effect kleiner dan bij het huwelijk.

Uit het voorgaande komt duidelijk naar voren dat niet alleen het huwelijk voor het proces van desistance belangrijk is, maar dat ook praktische aspecten als samen een huis delen essentieel kunnen zijn. Dit blijkt uit de bevindingen van verschillende onderzoekers: het huwelijk opzich volstaat niet om te stoppen. Ook samenwonen – zonder getrouwd te zijn – heeft effect en wanneer mannen apart van hun vrouw gaan leven, wordt de kans verdubbeld dat ze weer starten met criminele activiteiten.

Sampson en Laub (1990; as cited in Dodge, Coie & Lynam, 2008: 729) geven aan dat de huwelijkse band/samenhang (marital cohesiveness) een significant negatief effect op criminaliteit en deviant gedrag had, onafhankelijk van andere factoren. Verder stellen ze dat baanstabielheid centraal staat in het verklaren van desistance bij volwassenen, maar dit effect is kleiner onder degenen die nooit getrouwd zijn geweest. Voor hen heeft de hechting / verbondenheid aan een vrouw relatief grotere waarde. Ook Van Horn et al. (2006; as cited in Van Arum, 2008: 673) kenmerken een intieme liefdesrelatie als een belangrijke protectieve factor voor delinquentie en geweld. Van Yperen (2008: 338) beaamt dit en voegt er, specifiek gericht op jongeren, aan toe dat het hebben van een partner de kans op een meer maatschappelijk georiënteerd leven van een jongere vergroot.

Hieruit kan geconcludeerd worden dat naast praktische zaken als samenwonen ook de band met de partner van belang is. Het feit dat mensen om een niet-delinquente partner geven en bang zijn deze te kwetsen of de relatie op het spel te zetten, kan verklaren dat men stopt met criminele activiteiten. Daarnaast wordt hun verantwoordelijkheidsgevoel ten opzichte van de ander groter (Laub & Sampson, 2003: 134-138). Hun prioriteit is verschoven van hun criminele levensstijl naar het in stand houden van de liefdesrelatie. Dit alles leidt tot de hoofdvraag van dit onderzoek: *Wat is de rol van liefdesrelaties in het proces van stoppen met criminaliteit?*

Invloed van leeftijd

Het hebben van een vriend / vriendin en getrouwd zijn, zijn twee potentieel verschillende of vergelijkbare zaken, met name als gekeken wordt naar de tijd die samen doorgebracht wordt, hoe de verhoudingen liggen en de verantwoordelijkheid die men heeft ten opzichte van de ander. Dit is geheel afhankelijk van de kwaliteit van de relatie. In het boek van Laub en Sampson (2003: 134-138) werd een sterk effect voor het huwelijk beschreven. Wat hierbij in acht genomen dient te worden, in overeenstemming met bovenstaande bevindingen van King, Massoglia en MacMillan (2007: 55-58) en Warr (1998: 621), is het tijdsbeeld. De periode waarin de mannen uit het onderzoek trouwden, waren de jaren vijftig en zestig waarin het normaal was eerder te trouwen. Nu trouwen jongeren en jongvolwassenen normatief later. Betekent dit dat het effect van liefdesrelaties op desistance ook verandert?

Bushway, Brame & Paternoster (2004: 90) beschrijven onderzoek van Laub et al. (1998) waarin een groep adolescenten overtreeders is gevolgd tot ze 30 jaar oud waren. Er werden twee verschillende trajecten zichtbaar in het naderen van desistance – rond de leeftijd van 20 jaar en rond de leeftijd van 30 jaar oud. De analyse liet zien dat het huwelijk een behoorlijke impact had op het gedrag van de mensen die tot de groep desisters rond de leeftijd van 30 jaar oud behoorden, maar geen impact had op de mensen die stopten met criminaliteit rond de leeftijd van 20 jaar oud.

In tegenstelling tot bovenstaande trajecten vonden Rhule-Louie en McMahon (2007: 70 & 75) dat het bestaan en de timing van het huwelijk op zich geen effect hadden op probleemgedrag; vooral de kwaliteit en de kracht van het huwelijk voorspelden desistance. Dit patroon was zowel zichtbaar binnen als tussen de delinquente en niet-delinquente leeftijdsgroepen van 17-15 en 25-32, terwijl verschillende onderzoekstechnieken gebruikt werden. Bovendien wordt aangegeven dat het potentieel voor verandering in positieve richting, vanwege een romantische relatie van goede kwaliteit, mogelijk nog groter is gedurende grote levenstransities, zoals de transitie naar volwassenheid (Rhule-Louie & McMahon, 2007: 54). Ook Sampson, Laub en Wimer (2006: 502) bemerkten signalen in die richting. Al was samenwonen zeldzaam in hun onderzoeksgroep, uit de gegevens komen signalen naar voren waaruit blijkt dat niet alleen het huwelijk, of huwelijkse relaties zoals traditioneel vastgesteld, hoeven te leiden tot effecten in desistance. Zij merkten tevens op dat dit een belangrijk punt voor toekomstig onderzoek met een jongere onderzoeksgroep is, want bij jongere mensen is samenwonen meer normatief. McCarthy en Romines (2007: 944-969) hebben onderzoek gedaan bij adolescenten naar het verband tussen ‘romantische liefde’,

seksualiteit en criminaliteit. Er is een negatief effect gevonden tussen liefde en betrokkenheid bij criminaliteit. Uit controles komt naar voren dat romantische liefde een belemmerend effect heeft en jongeren die delinquente daden hebben gepleegd aanmoedigt om hun betrokkenheid bij criminaliteit te laten afnemen. De analyse van McCarthy en Romines (2007: 944-969) duidt op de mogelijkheid dat de nabijheid in romantische liefde een leegte kan vullen die ontstaat tijdens de adolescentie, tussen het verzwakken van de band met de ouders en het begin van een huwelijksband. Tienerliefde kan zo een voorbode zijn van volwassen binding.

Hirschi en Gottfredson (1983; as cited in Rhule-Louie en McMahon, 2007: 81) draaien het vraagstuk om en suggereren dat de mogelijke relatie tussen het huwelijk en desistance een artefact zou kunnen zijn van de relatie tussen leeftijd en criminaliteit, omdat doorgaans met leeftijd criminaliteit afneemt en het huwelijk toeneemt. Leeftijd kan een moderator zijn van deze associatie. Echter, studies daarna hebben een belemmerend effect voor het huwelijk, of binding door relaties vergelijkbaar met het huwelijk, op criminele activiteiten gevonden zelfs als er gecontroleerd werd voor leeftijd (Rhule-Louie & McMahon, 2007: 81).

De Jong (2007: 130) heeft specifiek onderzoek gedaan naar Marokkaanse jongeren en daaruit kwam 'rustig worden' en 'serieus worden' naar voren. Het houdt in dat een jongen op den duur minder actief wordt op straat en minder betrokken raakt bij allerlei uitdagend, delinquent of crimineel gedrag. Serieus worden betekent dat een jongen het leven van een volwassen en verantwoordelijke (islamitische) man gaat leiden door te werken, te trouwen, voor zijn gezin te zorgen en de gedragsregels van het geloof na te leven. Volgens De Jong (2006: 130) lijkt rustig worden vooraf te gaan aan serieus worden en begint het rustig worden wanneer de jongeren begin twintig zijn. In die zin gaan huwelijk en desistance samen, maar speelt leeftijd hier wel degelijk een rol in.

Een interessante vraag is vervolgens of de jongen een partner zoekt naar aanleiding van het feit dat de tijd gekomen is om 'serieus te worden', wat De Jong (2007) suggereert, of dat dit ook andersom kan plaatsvinden: wanneer iemand een geschikte partner vindt, besluit hij 'serieus te worden'. LeBel, Burnett, Maruna en Bushway (2008) hebben in hun onderzoek, overeenkomstig met De Jong (2007), de voorzichtige conclusie getrokken dat eerst de 'subjectieve verandering' – verandering in motivatie of zelf-concept – plaats moet vinden. Hun analyse onthulde dat het vertrouwen in staat te zijn om te stoppen en het vertrouwen in de eigen vaardigheden (de auteurs noemen dit 'hoop'), wellicht een vereiste conditie of zelfs op zich al voldoende is, voor een individu om in staat te zijn tot desistance. Dan kan een persoon echt voordeel hebben bij kansen als werk en / of huwelijk.

Uit het voorgaande spreekt de deelvraag: *Is leeftijd van invloed op de rol van liefdesrelaties op het proces van stoppen met criminaliteit?*

Invloed van geslacht

Wanneer over criminelen gesproken wordt, gaat men vaak uit van mannen. Natuurlijk zijn er ook vrouwen die een criminele carrière hebben en ook zij kunnen besluiten daar weer mee te stoppen. Hieronder wordt een overzicht gegeven van de verschillen in de rol van liefdesrelaties in desistance tussen mannen en vrouwen.

Leverentz (2006: 483-484) geeft aan dat het percentage vrouwelijke ex-delinquenten dat trouwt erg klein is. Levenrentz (2006: 483) stelt dat de categorie mannen die als pro-sociale partners bestempeld worden, uitgebreid moet worden. Nu worden met name de mannen die geen geschiedenis van middelenmisbruik en betrokkenheid bij justitie hebben aangeduid als juiste partners, maar herkenning kan een sterke basis geven van gedeelde ervaringen en begrip. Een belangrijk verschil tussen mannen en vrouwen is dat een bewuste vermindering van romantische relaties voor vrouwen nodig kan zijn en dat ze ervan kunnen profiteren, als ze succesvol willen stoppen met criminaliteit en hun leven willen herdefiniëren als mensen die naar de wet leven Levenrentz (2006: 484). Dit is een belangrijke draai in de theorie van sociale relatievorming en herinnert aan het belang van de dynamiek van geslacht in delinquentie en romantische relaties. Hier is het juist de afwezigheid van een specifieke sociale band die nodig is voor het succesvolle herintreden van een vrouw in de maatschappij. Het is niet (enkel) dat er niet veel geschikte huwbare mannen zijn, maar dat de vrouwen het nodig hebben hun onafhankelijkheid te verzekeren van alle mannen en romantische relaties. Dit suggereert ook dat human agency belangrijker is dan sociale banden of dat andere sociale banden belangrijker zijn voor vrouwen dan romantische relaties.

King, Massoglia en MacMillan (2007: 55-58) geven aan dat niet gericht moet worden op de vraag *of* een volwassen instituut als het huwelijk effect heeft op het begrenzen van criminaliteit, maar *voor wie* dit effect geldt. Hierin speelt geslacht een grote rol. Zij vonden dat het huwelijk een bescheiden effect had op criminaliteit voor mannelijke respondenten, dit effect was met name duidelijk voor mannen met een lage geneigdheid om te trouwen. Dit feit komt overeen met de stelling dat bij mannen van wie het onwaarschijnlijk is dat ze gaan trouwen, maar dit toch doen, gegeven hun verhoogde deelname aan criminaliteit daarvoor, afname in criminaliteit als een consequentie van het huwelijk kan worden gezien (Laub, Nagin & Sampson, 1998). Daarnaast wordt verder onderzoek aangeraden, omdat er een substantiële invloed van selectie zichtbaar werd op het effect van huwelijk.

Hoewel het huwelijk consequenties had voor mannen, is geen vergelijkbare relatie aan de oppervlakte gekomen voor de groep vrouwen die met onderzoekstechnieken aan de mannen gekoppeld waren (matched group). Hiervoor wordt de verklaring gegeven dat vanwege het feit dat mannen een grotere kans hebben te trouwen met iemand die een kortere criminele carrière heeft, het huwelijk hen meer kan faciliteren bij het 'knifing off' proces, beschreven door Laub en Sampson (2003: 49). Dit proces houdt in dat zowel prestaties als fouten uit het verleden minder invloed krijgen, doordat nieuwe mogelijkheden voor gedragsaanpassing zich aandienen. Het verleden wordt als het ware 'afgesneden'. Vrouwen met een hoge geneigdheid om te trouwen zouden minder effect van het huwelijk kunnen ervaren, omdat zij in de eerste plaats al minder geneigd zijn tot criminaliteit. De vrouwen in de groep die een matige geneigdheid hadden om te trouwen, hadden namelijk een hoger peil van voorgaande delinquentie dan vrouwen met een hoge geneigdheid om te trouwen. Toch hebben ook zij nog de mogelijkheid om erop vooruit te gaan als ze deelnemen in een normatief instituut als het huwelijk. Dan zijn er nog de vrouwen die een lage geneigdheid hebben om te trouwen. In tegenstelling tot de mannen die dat alsnog doen en 'up' trouwen, hebben vrouwen een kleinere kans om niet-delinquenten tegen te komen aan wie zij zich kunnen binden. Rhule-Louie en McMahon (2007: 76) stellen hetzelfde: omdat vrouwen minder vaak betrokken zijn bij criminaliteit en dus een grotere kans hebben om met iemand te trouwen die meer betrokken is bij criminaliteit, is het lastig om aan te nemen dat een belemmerend effect van het huwelijk op criminaliteit even sterk voor vrouwen als voor mannen geldt. De volgende deelvraag komt hieruit naar voren: *Is geslacht van invloed op de rol van liefdesrelaties op het proces van stoppen met criminaliteit?*

Methodologie

De respondenten in dit onderzoek zijn jeugdige delinquenten die langdurig veel of zware delicten hebben gepleegd. Het gaat hier om acht mannen en een vrouw die een criminele carrière opgebouwd hebben, maar deze tijdens de jonge volwassenheid (Arnett, 2000: 496-480) opgegeven hebben. De gepleegde delicten lopen uiteen van geweldsdelicten tot vermogensdelicten. Zedendelinquenten zijn in dit onderzoek niet opgenomen. Zij lijken een ander stopproces te doorlopen, omdat zij specifieke persoonlijkheidskenmerken bezitten, in het bijzonder cognitieve vervormingen en psychopathie (Meijer & Merckelbach, 2006: 82). De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 25 jaar, waarbij de jongste 19 en de oudste 36 is. Deze laatste respondent behoort qua leeftijd niet tot de beoogde groep, maar is wegens de informatie die hij leverde toch opgenomen in de analyses. De respondenten hadden de

volgende etniciteit: Marokkaanse, Surinaamse, Nederlandse/Afrikaanse, Antilliaanse en Nederlandse. De onderzoeksgroep is, hoewel klein, zeer heterogeen qua leeftijd, etniciteit en verhaal. De respondenten zijn gevonden en benaderd via verschillende instanties, zoals de reclassering, het Openbaar Ministerie, de stichting Delinkwentie en Samenleving en justitiële inrichtingen. Voor zover mogelijk is er daarna gebruik gemaakt van de zogenaamde sneeuwbalmethode (Robson, 2002: 265-266; Landsheer, 's Hart, De Goede en Van Dijk, 2003: 95-96) om meer respondenten te vinden. In verband met het delicate onderwerp, was het onmogelijk aselecte steekproeven te trekken. Bij elke respondent is een semi-structured interview (Robson, 2002: 270) afgenomen, met behulp van een vragenlijst bestaande uit drie delen: achtergrondinformatie; delictgeschiedenis; stoppen / desistance (bijlage). Deze gesprekken duurden tussen de anderhalf en tweeënhalf uur, zijn met toestemming van de respondent opgenomen op tape en vonden plaats door het hele land in openbare gelegenheden zoals een stationsrestaurant, een wijkcentrum, (hoge-)school of werkplek die een respondent bezoekt. De interviews zijn afgenomen in tweetallen door vrouwen. Vrouwen worden door de onderzoeksgroep als minder bedreigend ervaren en hebben daardoor gemakkelijker toegang tot meer informatie dan hun mannelijke collega's (Van Liempt en Maalsté; as cited in Kleemans, Korf en Staring, 2008: 333). De gesprekken zijn uitgewerkt in een verbatim en vervolgens zijn de data gecodeerd en geanalyseerd met behulp van kleuren en een 'plus en min'-systeem beschreven door Maruna (2001: 170-174).

Onderzoeksbevindingen

Bij het analyseren van de negen interviews werden verschillende patronen zichtbaar in de stopprocessen. Deze patronen zijn in te delen in vier categorieën. Respectievelijk de categorie 'oorzaak', waarin de respondent aangeeft dat een relatie / partner de oorzaak van het stoppen is geweest; de categorie 'faciliterend', waarin de partner een rol heeft gespeeld in het stopproces; de categorie 'potentieel', waarin de respondent aangeeft dat als hij een relatie / partner mocht krijgen en / of gaan trouwen, hij zou stoppen en de categorie 'neutraal', de respondenten in deze categorie geven aan dat relaties of partners geen invloed op het stopproces hebben gehad. In het volgende zullen de vier genoemde categorieën besproken worden.

Categorie: Oorzaak De 21 jarige **Abdel**¹ is als enig kind geboren in Nederland uit Marokkaanse ouders. Abdel steekt zijn stiefvader met een mes, omdat deze zijn moeder sloeg,

¹ Namen zijn om privacyredenen gefingeerd.

hierna verlaat stiefvader het gezin. Abdel was veel buitenshuis tot ver na middernacht, hij vocht, werd geschorst van school, stal een half jaar lang elke dag kleding uit winkels, stal fietsen op straat, zette snelkraken, pleegde 's nachts straatroven en dealde drugs van zijn veertiende tot zijn negentiende. Op de vraag waarom hij zo veel buiten was, antwoordt Abdel: *'Zo was het leven, je moest gewoon de deur altijd uit.'* Zijn delicten waren naar eigen zeggen te wijten aan zijn frustratie vanwege hun armoede, hij droeg *'allemaal tweedehands kleren'* en *'kleren van het Leger des Heils'*.

Zijn reden om te stoppen weet hij direct te benoemen: zijn vriendin. Toen Abdel een vriendin kreeg besloot hij te stoppen. Het meisje was op de hoogte van de delicten die Abdel pleegde en keurde dat gedrag af. *'Mijn vriendin wil het niet meer hebben enzo. Die zegt tegen mij van eh, het is mooi genoeg geweest. Je hebt veel dingen in je leven gedaan. Ja, het is nu... Ja, stel dat ze dadelijk zwanger is of er gebeurt iets ofzo, dan eh, kun je nog niet deze dingen doen, begrijp je? Dus eh, stopte gelijk mee, met alles.'* (...) *'Mijn vriendin heeft me hier naartoe gebracht en eh, die heeft me overal naartoe geleid en die heeft een uitkering voor me aangevraagd en eh, die heeft eigenlijk alles voor mij gedaan.'* Abdel geeft aan dat zijn vriendin een uitkering voor hem aangevraagd heeft en dat is om de volgende reden: *'Het is zo, ik ken niet werken. Ik heb moeite met werken. Ik ken niet zomaar voor iemand gaan staan en doen wat hij tegen mij opdraagt.'* Ook vertelt hij over gesprekken die hij heeft gehad met de moeder van zijn vriendin. *'De moeder van mijn vriendin was thuis en die begon met mij te praten, maar die praatte nooit met mij, maar ik vond het raar dat ze die dag gewoon toevallig met mij ging praten. (...) Ze raakte mij die dag, want ze vertelde van dat ik een zieke moeder heb en ze pakte me op punten, want op sommige punten ben ik gevoelig, als je al over m'n moeder begint, dat is een zwakte voor me, want m'n moeder is de enigste die ik heb. (...) Eerst voor het eerst in lange tijd dat ik op m'n gevoel werd, zij pakt me op m'n gevoel op sommige punten en dat kon ik niet hebben. Want als ik wil huilen of iets, dat laat ik niet zien weet je, want ja, die dag, die moeder, ja, het was heel raar gegaan. Die moeder die gaf mij woorden en ze begon te huilen met mij en ik word helemaal para.'*

Categorie: Faciliterend De 30 jarige **Tom** is een Nederlander en heeft Nederlandse ouders. Tom heeft na de MAVO zijn SPW opleiding doorlopen met veel spijbelen, een jaar vertraging en een keer van school gestuurd worden. Daarna is hij gaan werken. Op zijn negentiende is hij in contact geweest met de politie vanwege het bezit van een strijkerpistool en toen hij voor zichzelf werkte is hij geld gaan witwassen. *'Je gaat leven naar wat je hebt. En dan krijg je de mogelijkheid op een gegeven moment dat je nog een lekkerder leven kan*

krijgen hè? En wat moet je ervoor doen? Je hoeft maar twee of drie telefoontjes te plegen.’ In verband hiermee is hij uiteindelijk de gevangenis ingegaan.

Tom had een niet-delinquente vriendin die zich niet erg interesseerde voor wat hij deed en evenmin op de hoogte was van zijn illegale activiteiten. Toen hij de relatie verbrak, is zij naar de politie gegaan en heeft een verklaring afgelegd dat Tom altijd zoveel geld had en dat ze niet wist waar dat allemaal vandaan kwam. Daardoor is de politie Tom op het spoor gekomen. Was hij boos? *‘Niet boos, verdrietig, ik was gewoon heel verdrietig. Dat ik me zo eigenlijk heb kunnen vergissen. Waarom zou je zoiets doen? Wat los je ermee op? Helemaal niets.’*

Nadat Tom veertien dagen vast had gezeten en hoorde dat er nog negentig bijkwamen, begon hij te denken: *‘Wat wil ik? Kan ik dit? Waarom moet ik geld verdienen, terwijl ik mensen nu misschien kwijt ga raken die ik daarvoor heb proberen te paaien met geld, waarom zou ik dat doen?’* Hij beschrijft zijn stoppen als volgt: *‘Je hebt altijd een moment dat je een beslissing maakt dat je dit niet meer wilt, dan kijk je niet meer naar dat geld. Ik kijk nu niet naar geld (...) Nee ik had geen plan. Het enigste wat je voor jezelf moet beslissen, is: ik wil dit niet meer. Ik wil nooit meer vast komen te zitten. En hoe dat gebeurt heb je alleen maar zelf in de hand.’*

Daisy is 27 jaar en geboren in Nederland, haar vader komt uit Suriname. Ze heeft de MAVO niet gehaald wegens spijbelen en psychische problemen naar aanleiding van seksueel misbruik. Het VBO heeft ze gehaald, maar het MBO niet afgemaakt. Daisy dealde al langere tijd drugs voor haar detentie en ook nog een paar maanden daarna. Toen ze 21 was heeft ze drugs gesmokkeld van Brazilië naar Nederland. Daarvoor is ze gepakt en heeft ze detentie gekregen. Ze kwam vrij toen ze 22 was. Zelf geeft ze als redenen voor haar delinquent gedrag het feit dat ze twee keer een periode is misbruikt en dat haar omgeving haar niet geloofde, of zorg bood. Daarnaast is haar vader ook crimineel. Daisy geeft aan dat hij alleen in drugs handelde om het gezin te onderhouden en ze ziet erg tegen hem op. *‘Uiteindelijk is gewoon een soort beeld wat je als kind van je vader... dat is het echt wel bij mij. Ik wilde gewoon hem zijn.’*

Haar eerste vriendje had Daisy toen ze het ouderlijk huis had verlaten, die jongen was *‘de enige die... Hij was echt heel lief, weet je.’* Ze heeft veel vluchtige vriendjes gehad, maar geeft aan dat ze die mannen gebruikte vanwege het geld en dat ze niet zuiver handelden. In die periode heeft ze haar eerste zoontje gekregen. Die is na verloop van tijd bij Daisy’s moeder gaan wonen en woont daar nu nog steeds. Daisy is na haar detentie getrouwd geweest, van deze man heeft ze haar tweede zoontje gekregen. Ze is later van hem gescheiden en heeft

ook nog een derde zoontje gekregen. Daisy's jongste twee kinderen wonen bij haar. Haar vele vriendjes en ex-man waren op de hoogte van haar criminele activiteiten en vonden dat normaal, zelf waren ze ook delinquent. Toen Daisy had besloten te stoppen, steunde haar toenmalige man haar met praktische dingen, maar in een periode van geldnood heeft hij haar een keer mee teruggesleept in het drugsdealen.

Daisy besloot te stoppen toen haar tweede kindje geboren werd. *'Dat was sinds m'n kind, sinds eigenlijk m'n kind, hoe heet het? Die tweede eigenlijk. Toen had ik zoiets van... Maar toen wilde ik m'n ex-man ook niet eens. Toen ik m'n kind had, dacht ik: jij kan me gestolen worden, ik wil me nu richten op mijn kind en ik wil hem alles geven wat ik mijn eerste dus niet heb kunnen geven.'* Daisy geeft aan toen haar studie te hebben opgepakt, wat hielp als dagbesteding en vanwege de sociale controle die ermee gepaard ging. Het huishouden gaf haar ook wat om handen. Verder heeft ze steun ervaren van haar moeder, docenten van het MBO, een man die een kamertrainingshuis leidde en vertrouwen in haar had en het prosociale netwerk dat ze opgebouwd had, zoals de kerk waartoe ze zich gewend had tijdens haar huwelijk. Haar ex-man heeft haar geholpen met praktische zaken. Daisy zegt hierover: *Ja, ze hebben me ondersteund, echt ondersteund, maar uiteindelijk was ik het toch zelf. Kijk het is bij iedereen zo, denk ik, dat is gewoon mijn mening, je gaat nooit een stap doen als je het niet zelf al vantevoren bepaalt. Ze kunnen je wel gewoon helpen, maar de keus blijft bij jezelf.'* (...) *'Mijn motivatie.'*

De 27 jarige **Jason** is geboren in Nederland uit Antilliaanse ouders. Hij heeft de basisschool doorlopen met gedrag dat ernstiger was dan 'kattenkwaad'. Daar vielen vechtpartijen en vernieling onder. Dit was 'voor de lol'. Het VBO en de LTS heeft hij niet afgemaakt, zijn gedrag werd steeds erger. Ook heeft hij veel gespijbeld. In detentie heeft hij nog wel een aantal certificaten gehaald. Jason heeft lange tijd cocaïne gedeald – voor het geld – en was lid van een bende. Hij is opgepakt voor joy-riden en is op zijn negentiende betrokken geweest bij een ernstige steekpartij, waarbij hij iemand in zijn buik, borst en hals heeft gestoken. Daar heeft hij ruim zeventien maanden voor gezeten. Ook hij is veroordeeld voor moord en twee keer poging tot doodslag toen hij 22 was. Hij had zijn vuurwapen uitgeleend, maar niet zelf geschoten. Drie maanden na dat voorval kreeg hij weer een detentie en nu, op zijn zevenentwintigste, is hij sinds een twee maanden met een enkelbandje weer buiten.

Toen Jason achttien was kreeg hij een relatie met de moeder van zijn dochter, die nu vijf is. Hij heeft deze relatie verbroken toen hij voor de tweede keer in detentie zat. Zijn toenmalige, niet-delinquente vriendin was op de hoogte van zijn criminaliteit en keurde dat af.

Toen hij nog in detentie zat heeft hij een nieuwe relatie gekregen, hij had toen al besloten te stoppen, maar moest het buiten nog bewijzen.

Jason is gestopt vanwege zijn dochtertje. Ze is nu met haar moeder naar de Antillen verhuisd, maar hij wil er voor haar kunnen zijn als ze ooit besluit terug te willen komen. *'... is echt puur voor m'n dochter. (...) De rest kan ik ook niet doen, want als ze terugkomt en ik zit weer misschien binnen, dan heeft ze toch niks aan me. Dus eh, ik moet gewoon echt zo vol blijven houden.'* Verder geeft Jason aan dat zijn moeder ziek is en dat er ook 'iets' met zijn oma is, daar wil hij naartoe kunnen als het nodig is. Jason benadrukt dat het zijn eigen beslissing is geweest, die hij binnen nam, zonder te steun van mensen van buiten te kunnen ervaren. *'Mijn volwassenheid is binnen gegroeid.'*

Categorie: Potentieel Tahir is een 27 jarige man, geboren in Nederland uit Marokkaanse ouders. Hij haalde op de MAVO en het MBO 'kattenkwaad' uit. Op zijn veertiende en zestiende heeft hij geld gestolen en op zijn zeventiende stond hij op de uitkijk toen er een juwelier overvallen werd. Na een korte tijd detentie ging hij vanaf zijn achttiende 'privé-en' (kantoren binnengaan en zich vermommen als bijvoorbeeld schoonmaker om laptops en andere dure apparatuur te stelen). Deze activiteit bestempelt Tahir ook als 'kattenkwaad'. Op zijn negentiende heeft hij nog meer overvallen gepleegd en op zijn negentiende en twintigste fraude gepleegd via leningen bij banken. Ook heeft Tahir een paar maanden hasj, cocaïne, XTC, PMK, BMK en speed gedeald.

Gedurende negen jaar heeft Tahir een vriendin gehad. Deze relatie is voorbij, omdat de liefde over was. Het heeft niets met zijn stoppen te maken. Zijn vriendin was zelf niet crimineel, maar wel op de hoogte van wat hij deed. Ze *'was er kapot van'*, maar heeft het niet uitgemaakt. De reden is volgens Tahir: *'Ja, je bent verliefd. Ja, dat is net als iemand die zijn vrouw mishandelt, dan zeg je altijd: waarom gaat die vrouw niet bij hem weg? Voor de angst? Voor de liefde? Bang om alleen te zijn.'* Op de vraag of hij niet zou stoppen, wanneer hij nu een 'nette' vriendin zou krijgen waar hij erg verliefd op zou zijn, antwoordt hij: *'Ze zou er niet achter komen.'*

Tahir vertelt dat hij is gestopt omdat de kosten-baten analyse die hij maakte negatief uitviel voor criminaliteit. *'Op een gegeven moment word je het zat. Je wordt het leven zat, de manier van leven. Ik heb nou behoefte aan rust.'* (...) *'Ik had er geen zin meer in, teveel stress, teveel hoofdpijn, mensen die je niet kan vertrouwen, het is niet meer leuk.'* Tegenslagen gaven de doorslag: *'Dat dingen verkeerd zijn gegaan, dat investeringen en dergelijke verkeerd zijn uitpakkt, dan ga je natuurlijk ook wat minder vertrouwen in jezelf hebben.'* Dat was belangrijk, in combinatie met het *'rustig aan willen doen'*. Tahir heeft de rust nog niet

gevonden, *'het jeukt'*, hij moet eraan wennen. Hij heeft ook de telefoonnummers van zijn criminele vrienden nog en als hem gevraagd wordt of hij wel echt wil stoppen, zegt hij: *'Nee, ook niet echt, want als ik echt wou dan haal ik die nummers weg.'* Tahir geeft aan dat hij zelf de enige is die hem kan veranderen en kan maar een ding hem daarbij helpen: *'tijd'*. Over zijn toekomst zegt hij tot slot: *'Als ik ga trouwen dan kap ik ermee, dat is sowieso een ding dat vaststaat. Omdat je dan meer verantwoordelijkheid hebt, hè? Je hebt een huis, je hebt de verantwoordelijkheid voor je vrouw, die kun je niet achterlaten. Je kan kinderen gaan krijgen en daar moet je ervoor zijn.'* (...) *'Je krijgt er wat anders voor in de plaats.'*

Mohammed is een jongen van 19 jaar. Hij is geboren in Nederland, zijn beide ouders in Marokko. Op zijn dertiende begon Mo met roken, hij heeft van zijn veertiende tot zijn zestiende veel geblowd. Toen hij vijftien of zestien was, is hij betrokken geweest bij de diefstal van een motor. Vanaf die tijd, tot Mo ongeveer achttien was, heeft hij rond de vijftien auto-inbraken gepleegd.

Mo heeft sinds zeven maanden een vriendin, een Marokkaans meisje. Ze weet niets van zijn verleden en is zelf niet crimineel. Op de vraag of hij voor de criminaliteit voor haar zou laten, antwoordt hij: *'Laat ik het zo zeggen: al ben ik straatarm, stelen is echt niets voor mij. Desnoods, ik ga nog liever bedelen in de stad dan dat ik ga stelen. Ik weet waartoe het me heeft gebracht.'* Dit antwoord lijkt meer algemeen, dan op de relatie met zijn vriendin gericht te zijn.

Mo besloot te stoppen, omdat hij zich schuldig voelde tegenover zijn ouders, maar deed het ook voor zichzelf: *'Hoe zie ik mezelf over twee, drie maanden, een jaar? Op een gegeven moment dacht ik: dit is het niet waard. Al die stress die erbij komt, al die vragen, onzekerheid, je hebt niets vast, het is gewoon geen lekker gevoel. Het is geen baan. Je denkt van wel, maar het is niet zo.'* Zijn verklaring voor hoe hij gehandeld heeft, is: *'Kijk, je bent nog jong. Je denkt niet aan de gevolgen. Je bent niet getrouwd. Kijk, een ongetrouwde persoon die gaat makkelijk vijftig euro uitgeven, want het boeit hem toch niet, want hij woont alleen. Maar een persoon die getrouwd is, die denkt wel twee, drie keer na voordat hij vijftig euro gaat uitgeven. Want hij heeft een vrouw en waarschijnlijk kinderen. Hij denkt: die vijftig euro kan ik ook met mijn vrouw en kinderen gaan delen. En later beseffen ze zich dat pas. En dat is het jammere eraan.'* (...) *'Hoelang wil je dit gaan volhouden? Je bent straks getrouwd en hebt kinderen, wil je je vrouw dan verzorgen met andermans geld?'*

De 21 jarige **Uzoma** heeft een Nederlandse moeder en een Afrikaanse vader, hij is zelf in Nederland geboren. Zijn schoolloopbaan is doorspekt met spijbelen, vechtpartijen, schorsingen, dingen stelen van school, blowen en alcohol drinken terwijl hij daarvoor volgens

de wet te jong was. Van zijn twaalfde tot zijn zestiende heeft hij in drugs gehandeld en op zijn dertiende en veertiende ingebroken op school, hij heeft een jongen met een mes gestoken en zijn PIJ-maatregel heeft hij gekregen voor een fietsdiefstal en poging tot zware mishandeling en doodslag.

Uzoma heeft een paar maanden een vriendin *'uit andere kringen'* gehad, die zelf niet crimineel was. Ze keurde zijn gedrag af en maakte het uit omdat hij vast kwam te zitten. Volgens Uzoma was *'dat meisje wel heel speciaal voor mij'* en hij denkt *'wel dat ze enige invloed heeft gehad. De dagen dat ik bij haar thuis was of dat we samen de stad in waren, deed ik geen gekke dingen.'* Nu heeft hij weer een vriendin en wordt bijna vader. Zijn oude, criminele vrienden hebben geen invloed meer op Uzoma. *'Ik laat daardoor niet mijn doen en laten beïnvloeden, nu helemaal. Ik bedoel, ik zit met mijn eigen huis, mijn gezinnetje, dat is prioriteit nummer 1.'*

Wat hem uiteindelijk heeft doen stoppen, was zijn overplaatsing tussen twee justitiële jeugdinstellingen. Hij geeft aan veel geleerd te hebben en baat te hebben gehad bij de basaaliteit, structuur en zijn goede mentor. Daarna is hij op eigen verzoek overgeplaatst en vanaf toen had Uzoma het gevoel dat het hem echt zou gaan lukken. De reden voor zijn stoppen is dat hij naar buiten wilde en vrij wilde zijn. *'Het leven wat ik nu leid is mijn prioriteit, daar stuurde ik mezelf naar toe.'* (...) *'Ik had geen zin meer en geen tijd en de ruimte niet om erover na te denken waar ik die nacht ga slapen, van wie ik nog geld moet krijgen, wie nog geld van mij krijgt, wie ik nog moet hebben, wie ik moet ontwijken, of de politie niet voor de deur staat.'* Uzoma geeft aan dat er geen invloed van anderen was, het kwam vanuit hem zelf. *'Ik ben een stuk rustiger geworden.'* Zijn werk heeft onbewust wellicht ook een rol gespeeld, Uzoma wilde een vak leren om van een baantje af te komen dat hij vreselijk vond.

Categorie: Neutraal **David** is een 36 jarige man, geboren in Suriname. Op de basisschool was hij soms betrokken bij gevechten en was op de LTS *'een rebel'*. Toen David twaalf was, was hij betrokken bij de afpersing van een andere jongen. Hij is actief geweest in de georganiseerde misdaad, gericht op de internationale drugshandel. Zijn functie was *'makelaar'* – mensen aan elkaar voorstellen. Op de vraag waarom hij delicten pleegde, antwoordt hij met verschillende redenen: *'Dingen die gebeurd zijn, zijn allemaal te verklaren of te beargumenteren.'* (...) *'Je groep wordt de norm, daar ga je naar leven.'* David zegt dat hij in die tijd erg beïnvloedbaar en sterk op zijn vrienden gericht was. Hij deed het ook voor het geld, want *'dat maakt het leven een stuk makkelijker en ik ben niet geboren als Johnny de Mol, met als vader John de Mol en als moeder Willeke Alberti'*.

David bedacht toen hij de tweede keer in de gevangenis zat dat hij wilde stoppen met criminaliteit, want het leven biedt ook veel andere dingen en bovendien wil hij zijn familie, vrienden, huis en werk niet op het spel zetten. Hij zoekt zijn criminele vrienden niet op, maar geeft aan dat hij niet zeker weet of hij niet op een verleidelijk aanbod in zou gaan. Op de vraag of een relatie / partner een rol in zijn stopproces heeft gespeeld, geeft hij heel stellig aan dat dit niet het geval is geweest. Noch zijn toenmalige vriendin, noch zijn huidige vriendin speelde / speelt daar een rol in. Hij weet ook niet wat de vrouwen van zijn delicten vinden, want *'ik vertel nooit wat namelijk'*. Zijn (voorlopige) stoppen is geheel aan human agency te danken. *'Ik heb invloed op mijn volledige zelf.'* (...) *'Mijn eigen keuze, mijn eigen wil, mijn eigen...'* (...) *'Geen personen of gebeurtenissen hebben daar invloed op gehad.'*

Anthony is 24 jaar oud en net als David in Suriname geboren. Op het gymnasium begon hij met heling, *'niet omdat het nodig was, maar voor de kick'*, iemand van het gymnasium was anders *'een stuur'* en hij werd een *'popi Jopie'*. Van zijn veertiende tot zijn zeventiende heelde hij, op zijn zeventiende en achttiende dealde hij hasj, wiet en cocaïne. Toen hij achttien / negentien was, was Anthony actief in de zogenaamde tankpasfraude. Op de vraag wat hem had kunnen stoppen voor het zo ver kwam, zegt hij: *'Als mijn moeder het op mijn veertiende had geweten en ze had me toentertijd een pak slaag gegeven, dan had ik het nooit gedaan, denk ik.'*

Anthony kreeg verkering met zijn huidige vrouw toen hij zeventien was. Ze hebben inmiddels een dochter samen. Hij heeft een eigen autozaak en een koeriersbedrijfje. Zijn vrouw is griffier bij de rechtbank en wilde rechter worden, dat heeft ze voor hem opgezegd. Anthony geeft aan dat ze er pas laat achter kwam dat hij in het criminele circuit opereerde. Ze werd boos en wilde dat hij zou stoppen, omdat hij er een strafblad aan over zou kunnen houden. Hij wilde daar niet naar luisteren. Zijn vriendin bleef hem trouw toen hij vastzat. Hij heeft voorgesteld de relatie te verbreken, maar dat wilde ze niet. Op de vraag of hij dat niet bijzonder vindt, zegt hij: *Ja, eh, aan de ene kant wel. Aan de andere kant, eh, ja... Ze wist, ja, ze wist wie ik was buiten die criminele zooi om. En daar wou ze gewoon bij blijven.'*

Anthony heeft verschillende redenen gehad om te stoppen. Ten eerste is meerdere malen geprobeerd hem van het leven te beroven door rivaliserende criminelen. Ten tweede is hij een keer gepakt door de politie, ze konden toen niets bewijzen, maar hij is daar zo van geschrokken dat hij besloot te stoppen. Anthony geeft aan dat *'op het moment dat je gepakt wordt, ben je alles kwijt. Ook je vrienden en je familie.'* Ondanks deze uitspraak blijft hij erbij dat dit geen invloed had op zijn besluit te stoppen. Na dit besluit is hij een keer teruggevallen,

door mensen aan elkaar voor te stellen. Hiervoor is hij toch nog de gevangenis ingegaan. Wat heeft er nu precies voor gezorgd heeft dat hij is gestopt? *'Mijn eigen wilskracht.'*

Conclusie

Wat is de invloed van liefdesrelaties op het proces van stoppen met criminaliteit? Deze vraag werd aan het begin van dit onderzoek gesteld. Het moge duidelijk zijn dat op deze vraag geen eenduidig antwoord te geven is. Feit is dat liefdesrelaties invloed hebben op mensen en hun levensstijl, maar die invloed verschilt van persoon tot persoon. Bij het analyseren van de data kwam al naar voren dat er vier categorieën aan te wijzen zijn.

In het geval van Abdel, waarin de liefdesrelatie is aangewezen als oorzaak van het stoppen met criminaliteit, spelen ook andere factoren mee. Ten eerste zorgt zijn vriendin voor financiële middelen. Zij werkt en heeft voor hem een uitkering aangevraagd. Ook heeft de moeder van zijn vriendin indruk op hem gemaakt tijdens een gesprek, waarin ze hem gelijkwaardig benaderde. Abdel merkte dat ze vertrouwen in hem stelde en werd ook geconfronteerd met hoe belangrijk zijn moeder voor hem is. Met zijn relatie zijn er dus ook andere aspecten in Abdels leven gekomen, zowel emotioneel als praktisch, die er gezamenlijk voor hebben gezorgd dat Abdel de keuze maakte te stoppen met zijn criminele activiteiten.

Vervolgens kan een liefdesrelatie faciliterend werken tijdens het proces van desistance. Deze hulp kan op zeer verschillende manieren tot uiting komen. In het geval van Daisy, hielp haar toenmalige man haar met praktische zaken. De ex-vriendin van Tom daarentegen, hielp hem door hem aan te geven. Dit heeft uiteindelijk het proces in gang gezet waardoor Tom na is gaan denken en heeft besloten te stoppen. Het faciliterend aspect kan dus naar voren komen nog voordat de beslissing gemaakt is, tot wanneer de keuze is gemaakt en het van belang is dat iemand volhoudt. De respondenten in deze categorie benadrukken alle drie het belang van human agency in hun proces.

Ook is een potentiële rol een mogelijkheid. Drie respondenten geven aan dat een vrouw in hun leven zoveel zou veranderen dat ze zouden stoppen met criminaliteit. Een van hen heeft reeds meegemaakt dat wanneer hij bij zijn ex-vriendin was, hij de wet niet overtrad. Twee anderen geven aan dat als ze in de toekomst een serieuze relatie krijgen en een gezin willen stichten, ze hun huidige manier van leven achter zich willen laten.

Tot slot is er een categorie waarin liefdesrelaties geen enkele invloed hebben. Twee mannen hebben een vriendin gehad in de periode dat ze delinquent waren en beiden geven aan dat human agency de reden achter hun desistance is.

Het voorstel van Sampson, Laub en Wimer (2006) om ex-gevangenen belastingvoordeel te geven wanneer ze gaan trouwen, lijkt tot op heden voorbarig. Wanneer er echter een combinatie gemaakt wordt van liefdesrelaties met human agency en er dus goed wordt gekeken naar de ‘timing’ in iemands leven, kan het een doorslag betekenen. Wellicht kan de KRO volgend seizoen peilen of er markt is voor het programma ‘Boef zoekt vrouw’.

Invloed van leeftijd

Wat betreft de invloed van leeftijd op liefdesrelaties valt op dat alle respondenten een of meerdere relaties gehad hebben. Leeftijd lijkt in die zin een rol te spelen, dat de respondenten – ook voor langere perioden – partners hebben, maar niet snel gaan trouwen. In zekere zin zijn ze minder ‘gebonden’ aan hun partner en het is, althans wettelijk, een minder grote stap om de relatie te verbreken. Dit komt vooral naar voren in de verhalen van Tom, Jason, Tahir, Uzoma en David. Zij hebben alle vijf liefdesrelaties gehad, tot perioden van negen jaar, maar die relaties zijn beëindigd. Er lijkt een bepaalde norm te heersen dat liefdesrelaties positief zijn, terwijl er toch een reserve ingebouwd wordt. Dit blijkt uit het feit dat bijna geen van de respondenten zijn partner op de hoogte stelt van zijn activiteiten. Wanneer dit wel het geval is, wordt niet gestopt als de partner het gedrag afkeurt of er verdriet van heeft. Er wordt dus een bepaalde buffer gehanteerd, waardoor de kwaliteit van de relatie – die juist het verschil kan betekenen – niet aanwezig lijkt te zijn. Men lijkt zich niet écht te willen vastleggen.

Twee respondenten zijn getrouwd, een daarvan is ook weer gescheiden. Daisy en Anthony, beiden van Surinaamse afkomst, waren allebei relatief jong – begin twintig – toen ze trouwden. Opvallend is dat in beide gevallen noch het huwelijk als instituut, noch de hechting aan / band met de partner invloed hebben gehad op het proces van desistance. Uit het verhaal van Daisy blijkt dat scheiden zoals verwacht minder problematisch is dan in de periode die Laub en Sampson (2003) beschrijven. Het socialisatieproces dat samengaat met het huwelijk, lijkt ook inderdaad minder invloed lijkt te hebben. Het enige effect op desistance dat deze liefdesrelaties hebben gesorteerd in de besproken twee verhalen, lijkt de praktische steun te zijn die Daisy van haar toenmalige man kreeg.

Een categorie waarin leeftijd een grotere rol speelt is de categorie potentieel. Tahir en Mohammed stemmen beiden in met wat De Jong (2007) beschrijft. Pas wanneer een jongen ‘serieus wordt’, gaat hij trouwen en sticht een gezin.

Voor Abdel geldt dat hij op jonge leeftijd een vriendin heeft gekregen en ook jong is gestopt met criminaliteit. Het is niet geheel duidelijk in hoeverre de relatie van Abdel met zijn vriendin overeen komt met een relatie in de jaren vijftig en zestig, maar de kwaliteit van de

relatie is volgens Abdel zodanig dat hij zijn relatie / partner als oorzaak van zijn stoppen aanwijst. Voor hem heeft zijn relatie, ondanks het feit dat hij 'jong' is, het verschil betekend.

In conclusie kan gesteld worden dat de respondenten wel vanaf jonge leeftijd liefdesrelaties hebben, maar dat die meestal niet dezelfde betekenis en intensiteit lijken te hebben als in jaren vijftig en zestig. Er is minder sprake van binding aan de partner, zowel op praktisch (samenwonen) als op emotioneel (hechten aan de partner) gebied. Dit kan verklaren dat de meeste respondenten niet zóveel belang hechtten aan hun relatie, dat ze om die reden gestopt zijn met hun criminele activiteiten. De waarde die de relatie heeft / had in hun leven, is veel minder groot en misschien niet te vergelijken met de rol die een liefdesrelatie speelde in de levens van de respondenten die in de jaren vijftig en zestig aangaven dat juist die relatie de oorzaak van hun desistance was.

Invloed van geslacht

De resultaten die uit dit onderzoek naar voren komen, vertonen verbazend veel overeenkomsten met de literatuur omtrent de invloed van geslacht op de rol van liefdesrelaties in het proces van stoppen met criminaliteit. Volgens de hierboven besproken artikelen hebben mannen meer kans op een relatie die hen uit de criminaliteit helpt en trouwen daarom 'up'. Anders gezegd, mannen hebben meer kans op een niet-delinquente partner dan vrouwen en gaan er daarom op vooruit. Alle mannen in dit onderzoek hebben een of meerdere vriendinnen gehad, waarvan geen enkele crimineel was. Sterker nog, de vrouwen werden vaak niet op de hoogte gesteld of waren erg boos of verdrietig wanneer ze er achter kwamen. Vrouwen gaan er volgens de literatuur echter vaak op achteruit. Zij hebben meer kans een criminele partner te vinden en trouwen daarom 'down'. Daisy, de enige vrouw uit dit onderzoek, bevestigt deze hypothese. Op haar eerste vriendje na, die ze had toen ze nog erg jong was, heeft zij alleen maar relaties gehad met criminele mannen en ze is er vanwege haar voormalige echtgenoot ook een keer in teruggevallen, toen ze reeds besloten had te stoppen. Voor haar is human agency belangrijker geweest dan het hebben van een liefdesrelatie. De conclusie ten aanzien van de invloed van geslacht, komt overeen met de besproken literatuur: voor mannen kan het erg zinvol zijn een relatie aan te gaan, voor vrouwen is dit minder tot niet het geval.

Discussie & Aanbevelingen

In toekomstig onderzoek naar desistance in het algemeen en meer specifiek naar de invloed van liefdesrelaties op dit proces, zou het goed zijn rekening te houden met de volgende onderzoekstechnische en inhoudelijke punten. De besproken bevindingen zijn gebaseerd op

een zeer kleine groep respondenten. Wanneer er in volgend onderzoek meer data verzameld worden, kunnen er met grotere zekerheid uitspraken worden gedaan over invloeden en bestaat er de mogelijkheid om statistische analyses uit te voeren. Idealiter kan er dan ook aselechte dataverzameling plaatsvinden. Tevens moet er bij kwalitatief onderzoek altijd gestreefd worden naar saturatie (Landsheer 2003: 95; Robson, 2002:192), dit punt is in het onderhavige onderzoek niet bereikt. Met name aan vrouwelijke respondenten bestond een tekort. Tot slot is datatriangulatie een aan te bevelen onderzoeksmethode. Wanneer er verschillende methoden van dataverzameling plaatsvinden, komt dat de validiteit van het onderzoek ten goede (Kleemans, Korf en Staring, 2008: 329).

Inhoudelijk zijn de volgende aandachtspunten van belang. Ten eerste moet grondiger onderzocht worden naar wat precies de causale ‘triggers’ van een liefdesrelatie zijn die zorgen dat iemand stopt met criminaliteit. Is dit de emotionele factor van de band met de partner, het praktische gedeelte van de veranderingen in levensstijl, is het een combinatie van factoren of wisselt het per respondent? Ten tweede moet onderzocht worden wat maakt dat liefdesrelaties voor sommige respondenten het omkeerpunt betekenen, terwijl het voor anderen minder of helemaal niet van belang is in hun stopproces. Heeft dat te maken met vertrouwen in eigen vaardigheden en de capaciteit te stoppen? Tenslotte moet na worden gedacht over een vervolg op deze studie. Een interessante invalshoek zou zijn om de respondenten te volgen, door hen met tijdsintervallen herhaaldelijk te interviewen. Eventueel kunnen ook mensen uit de omgeving, zoals partner, familie, vrienden, burens en collega’s in het onderzoek betrokken worden, voor een genuanceerder beeld van het proces van desistance.

Literatuurlijst:

- Arum, S. van (2008). Delinquentie. In Savenije, M. J. van Lawick, & E. T. M. Reijmers (red.) *Handboek Systemtherapie* (pp. 671-681). Utrecht: De tijdstroom.
- Arnett, J., J. (2000). Emerging adulthood. A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480.
- Bushway, S. D., Brame, R., & Paternoster, R. (2004). Connecting desistance and recidivism: measuring changes in criminality over the lifespan. In S. Maruna & R. Immarigeon (Eds.), *After crime and punishment. Pathways to offender reintegration*, p. 85-101. Devon: Willan Publishing.
- Dodge, K. A., Coie, J. D., & Lynam, D. (2006). Aggression and antisocial behavior in youth. In N. Eisenberg, W. Damon & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology:*

- Vol. 3, social emotional, and personality development (6th ed.)*. Hoboken, NJ, US: Wiley (719-765).
- Jong, J. D. de (2007). *Kapot moeilijk. Een etnografisch onderzoek naar opvallend delinquent groepsgedrag van 'Marokkaanse' jongens, p.130*. Amsterdam: Aksant.
- King, R. D., Massoglia, M., & MacMillan, R. (2007). The context of marriage and crime: gender, the propensity to marry, and offending in early adulthood. *Criminology*, 45, 33-65.
- Kleemans, E.R., Korf, D. J., & Staring, R. (2008). Mensen van vlees en bloed. Kwalitatief onderzoek in de criminologie. *Tijdschrift voor Criminologie*, 50, 323-336.
- Landsheer, H., 't Hart, H., De Goede, M., & Van Dijk, J. (2003). *Praktijkgestuurd onderzoek. Methoden van praktijkonderzoek, p. 95-96*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.
- Laub, J., H., & Sampson, R., J. (2003). *Shared beginnings, divergent lives: Delinquent boys to age 70*. Cambridge: Harvard University Press.
- LeBel, T. P., Burnett, R., Maruna, S., & Bushway, S. (2008). The 'Chicken and Egg' of Subjective and Sociale Factors in Desistance from Crime. *European Journal of Criminology*, 5, 131-159.
- Leverentz, A. M. (2006). The love of a good man? Romantic Relationships as a Source of Support or Hindrance for Female Ex-Offenders. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 43, 459-488.
- Lissenberg, E., Ruller, van, S., & Swaaningen, van, R. (2001). *Tegen de regels IV. Een inleiding in de criminologie, p. 77-271*. Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Loeber, R., Slot, N. W., & Sergeant, J. A. (2001). *Ersntige en gewelddadige jeugddelinquentie. Omvang, oorzaken en interventies*. Houten / Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Maruna, S. (2001). *Making good. How ex-convicts reform and rebuild their lives, p. 169-179*. Washington, D.C.: American Psychological Association.
- Maruna, S. (2004). Desistance from crime and explanatory style. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 20, 184-200.
- Maruna, S., Immarigeon, R., & LeBel (2004). Ex-offender reintegration: theory and practice. In S. Maruna & R. Immarigeon (Eds.), *After crime and punishment. Pathways to offender reintegration, p. 3-26*. Devon: Willan Publishing.
- McCarthy, B. & Romines, T. C. (2007). Love, Sex and Crime: Adolescent Romantic Relationships and Offending. *American Sociological Review*, 73, 944-969.

- McCord, J., Spatz Widom, C., Crowell, N. A. (2001). *Juvenile crime, juvenile justice*, p. 66-106. Washington, D.C.: National Academy Press.
- Meijer, E. H. & Merckelbach, H. L. J. G. (2006). De leugendetector bij zedendelinquenten: niet doen! *Nederlands Juristen Blad*, 58, 79-83.
- Nelissen, P. (2008). Interventies op basis van bevindingen uit de levensloopcriminologie. In I. Weijers (red.), *Justitiële interventies voor jeugdige daders en risicjongeren*, p. 347-358. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Nuytiens, A, Christiaens, J. & Eliaerts, C. (2008). Stoppen of doorgaan? Recent onderzoek naar desistance from crime bij persistente jeugddelinquenten. In I. Weijers & C. Eliaerts (red.), *Jeugdcriminologie: achtergronden van jeugdcriminaliteit*, p. 415-428. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Piquero, A. R. (2004). Somewhere between persistence and desistance: the intermittency of criminal careers. In S. Maruna & R. Immarigeon (Eds.), *After crime and punishment. Pathways to offender reintegration*, p. 102-125. Devon: Willan Publishing.
- Rhule-Louie, D. M. & McMahon, R. J. (2007). Problem behavior and Romantic Relationships : Assortative Mating, Behavior Contagion, and Desistance. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 10, 53-100.
- Robson, C. (2002). *Real world research, second edition*, p. 192, 265-266. Malden: Blackwell Publishing.
- Sampson, R. J., Laub, J. H., & Wimer, C. (2006). Does marriage reduce crime? A counterfactual approach to within-individual causal effects. *Criminology*, 44, 465-510.
- Warr, M. (1998) Life-course transitions and desistance from crime. *Criminology*, 36, 183-216.
- Yperen, T. A. van (2001). Antisociaal gedrag en jeugddelinquentie: valt er wat te keren? *Kind en Adolescent*, 22, 326-341.

Bijlage: vragenlijst interviews

Voorstellen, uitleggen dat je pedagogiek student bent en dat je dit gesprek in het kader van je onderzoek houdt, onderdeel van een groter onderzoek vanuit de universiteit.

A. Algemene informatie

1. Wat is je naam (blijft anoniem)
2. Hoe oud ben je?
3. Etnische afkomst:
 - a. Wat is het geboorte land van je moeder

- b. Wat is het geboorte land van je vader?
 - c. Waar ben je zelf geboren?
4. Opvoeding
- a. Kwaliteit van de opvoeding. Hoe zag je opvoeding eruit? Was er verschil tussen de manieren van opvoeden van je ouders, of was dat hetzelfde? Soort discipline: werd er gestraft en hoe zagen die straffen eruit? Was er sprake van warmte of juist kilheid? Verwennen, zo ja, met materiele goederen of immateriële goederen? Werd er wel eens een 'nee' verkocht, of kreeg kind altijd zijn zin?
 - b. Kwantiteit: waren je ouders vaak thuis? Toezicht en controle?
 - c. Problematiek ouders: depressie, delinquentie, taalproblemen, immigratie problemen.
5. Woonsituatie
- a. Waar woonde je toen je werd geboren? Kenmerken huis: groot/ klein, eigen kamer, goed onderhouden.
 - b. Zijn hierin veranderingen opgetreden toen je ouder werd? (verhuizen, meer mensen op huis mee te delen, opgeknapt, verloederd, etc.
 - c. Hoe ziet je woonsituatie er nu uit?
6. Buurt
- a. Kun je beschrijven in wat voor buurt je bent geboren? (kenmerken wijk: dichtbevolkt, multiculturele wijk, veel politie, veel delinquentie)
 - b. Zijn hier veranderingen in opgetreden (verhuisd naar andere wijk, wat waren de kenmerken van de nieuwe wijk, etc)
 - c. Kun je beschrijven in wat voor buurt je nu woont?
7. School
- a. Hoe is het verloop van school?
 - 1. school aspiratie/ motivatie?
 - 2. spijbelen?
 - 3. problemen?
 - 4 Vroegtijdig gestopt?
 - 5. Begeleiding vanuit school
 - 6. Niveaubepaling basisonderwijs, middelbaar onderwijs (ZMOK, VMBO, HAVO, VWO, praktijkonderwijs etc)
 - b. Is er een vervolgopleiding gedaan? Zo ja, wat voor vervolgopleiding?
 - c. Is er ooit een intelligentie test afgenomen, weet je wat de resultaten waren?
8. Werk

- a. Heeft persoon werk (bijbaan, of werk dat nu fulltime o.i.d wordt uitgevoerd)? Hoe lang doe je dat al?
- b. Heeft hij/zij hiervoor baantjes gehad? (Goed opletten of er een gat zit tussen stoppen met school en beginnen met werken) Van wanneer tot wanneer heb je dat precies gedaan (liefst met jaartallen)? Hoeveel uur per week was dat ongeveer?

9. Gezinsamenstelling

- a. Toen je werd geboren, met hoeveel familieleden waren jullie toen thuis? (ouders, zussen en broertjes)
- b. Zijn hier veranderingen in op getreden? Zo ja: wanneer, hoe kwam dat, wat waren gevolgen hiervan voor jou en voor het gezin?
- c. Hoe was de relatie met je zus, broer? Vertonen zij ook crimineel gedrag? Wat vonden ze ervan dat jij dat deed?
- d. Hoe ziet de samenstelling van je familie (gezin) er op dit moment uit? (woon je nog thuis, op je zelf, heb je kinderen)

10. Persoonlijke problemen: stoornissen, zelfbeeld, relatieproblemen

11. Hulpverleningsgeschiedenis

- a. Heb jij of je gezin hulp gehad? Welke hulp was dit?
- b. Kun je deze hulp beschrijven? (wanneer, waarom, voor wie, hoe lang, door wie)
- c. Wat vond je van de hulp? (doorvragen wat er goed/ fout was, wat gevoel erbij was, etc)
- d. Heeft het geholpen, heb je wat geleerd? Zo ja, wat dan, waarom werkte dit voor jou wel of niet, wat had anders moeten zijn?

B. Delictgeschiedenis

12. Ontstaan

- a. Op welke leeftijd heb je je eerste delict gepleegd? Wat was dat voor delict? Hoe ging dat precies? Deed je dat alleen of samen. Was er een aanleiding of gebeurde het gewoon? Was het gepland? Was er groepsdruk?
- b. Hoe ging het bij de volgende keer? Gebeurde dat al snel erna; onder dezelfde omstandigheden?
- c. Hoeveel delicten heb je gepleegd?
- d. Wat voor soort delicten? (geweld, diefstal, drugs, verkoop van illegaal verkregen goederen, etc)

- e. Wanneer kwam je voor het eerst in aanraking met de politie? Hoe oud was je toen? Hoe ging dat precies? Wat vond je ervan? Hoe waren de reacties thuis? En van je vrienden?
- f. Wat kreeg je voor straf? Hoe ervoer dat? Vond je die straf terecht? Maakte het indruk? Had je spijt van wat je had gedaan?
- g. Kun je iets zeggen waarom je deze dingen deed? Was het de kick, geld, meedoen met vrienden, verveling op straat, haat naar anderen, niet te beheersen agressie, vond je het 'stoer', kreeg je er positie/ status mee?
- h. Heb je voorafgaande aan of ten tijde van de delicten alcohol en/ of drugs (softdrugs/ harddrugs) gebruikt? Kun je aangeven wat de rol hiervan was bij de delicten? Wat was eventueel de rol van drugs of drank na het plegen van het delict? (bijvoorbeeld schuldgevoel wegdrinken/ blowen?). Wat was de frequentie, aard en omstandigheden van drugsgebruik?
- i. Had je in die tijd een vriend(in) en zo ja, wat voor rol speelde die relatie in je leven? Heb je het idee dat je relatie invloed had op je gedrag? (Bv bevorderen of remmen?) Wist je partner ervan af dat je delicten pleegde en zo ja, wat vond hij/zij daarvan? Was het bespreekbaar? Hoe stond hij/zij tegenover criminaliteit? (Wat vond hij/zij ervan?) Pleegde hij/zij misschien ook delicten?

13. Vrienden

- a. ik wil graag iets meer weten over je vrienden. Weten je vrienden dat je delicten pleegde? Heb je vrienden die daar niet van op de hoogte zijn?
- b. Wat vonden je vrienden er van dat je delicten pleegde?
- c. Heb je delicten samen met vrienden gepleegd, of alleen (of: welke samen, welke alleen)
- d. Kun je iets zeggen over de invloed van vrienden op het plegen van delicten
- e. Heb je ook vrienden die delicten plegen niet goedkeuren? (
- f. (eventueel nog vragen naar wat ouders, familie ervan wisten, hoe die daarmee omgingen)
- g. Gebruik(t)en die vrienden drugs of alcohol?

C. Stoppen

1. Wanneer begon je serieus na te denken over stoppen met delicten?
2. Hoe ging dat? Waren er bepaalde gebeurtenissen of was er iemand die daar een grote rol bij speelden? Ging het over de toekomst of meer willen stoppen met de huidige situatie vraagt

3. Hoe ging het verder? Lukte dat ook meteen? Waardoor niet; wat maakte het moeilijk?
Waar woonde je toen? Was er iemand/waren er mensen met wie je in die periode veel contact had? Van wie kreeg je steun? Wat was de rol van de vader, moeder, broertje of zusje daarin?
4. Kun je zeggen dat je op een gegeven moment echt een plan had om te stoppen?
5. Wanneer dat je het gevoel dat het je echt ging lukken om te stoppen?
6. Heb je sindsdien een goede dagbesteding gevonden of je tijd op een andere manier ingevuld? Had je sindsdien het gevoel dat je meer te verliezen had?
7. Heb je sindsdien nog geregeld contact gehad met je oude delinquente vrienden? Hoe stonden zij tegenover het feit dat jij ophield met criminaliteit? Hoe ervoer je dat?
8. Kom je nog wel eens in de verleiding om dergelijke dingen te doen?
9. Het zijn nog wel eens heimwee naar die vroegere periode?
10. Wat zijn de dingen die jou daar nu van afhouden?
11. Aan welke personen heb je het uiteindelijk te danken dat je bent gestopt?
11. Wat is denk je de rol van alcohol en drugs geweest bij het stoppen van het plegen van delicten? (gebruikt hij het nu nog steeds, of is hij gestopt? Of zijn er veranderingen opgetreden in gebruik?)
12. Had je ten tijde van het stoppen een relatie? Zo ja, was dat dezelfde als toen je delicten pleegde of een andere relatie? Hoe stond hij/zij toen tegenover criminaliteit? Heb je het idee dat die vriend(in) een rol speelde in het stoppen? Bijvoorbeeld: bevorderen of remmen. Pleegde hij/zij ook (nog) delicten? Hebben jullie over het plegen van delicten en stoppen gepraat? Heb je het idee dat je vriend(in) een rol heeft gespeeld in jouw stopproces?
13. In de tijd dat je delicten pleegde, had je toen werk/school? Wist je baas/school van de delicten? Hoe reageerden ze hierop? Had je, in de tijd dat je stopte, een (sterke) band met je collega's/baas of met je studiegenoten/leraren? Wat betekent werk/school voor je (word je er bijvoorbeeld zelfverzekerder door, betekent het financieel veel, krijg je er het idee door dat je leven nut heeft)? Voelde je jezelf in de tijd rond het stoppen verantwoordelijk voor je werk? Had je het idee dat je werk zorgde voor sociale controle? Denk je dat het werken een rol heeft gespeeld in het stoppen?